

Mike Murphy

Tidligt forældreskab i dagens Danmark

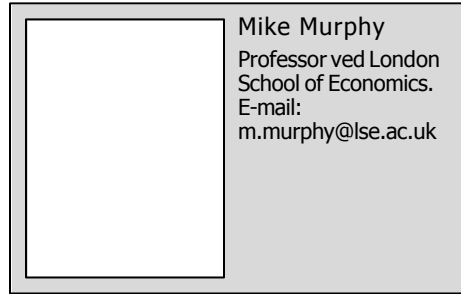
– sammenhæng med forældres
og søskendes fertilitet og med
opvækst i en brudt familie

Artiklen belyser fertiliteten hos omkring en million mennesker født i Danmark mellem 1960 og 1975 ved brug af registerdata fra Danmarks Statistik. Analysen bekræfter, at den positive sammenhæng mellem generationers fertilitet fortsætter i de seneste kohorter. Det gælder for både mænd og kvinder, med antallet af både hel- og halvsøskende samt med antallet af både ældre og yngre søskende. Placeringen i søskendeflokken har også betydning, selv om effekten er relativt lille. Vi finder en sammenhæng mellem det at bo uden sine biologiske forældre i 15-års alderen og det at få børn tidligt i livet. Denne effekt forsvinder dog generelt efter 23-års alderen. Ifølge vores undersøgelse gør det ingen forskel, om det er faderen eller moderen, der er fraværende, men effekterne er større for døtre end for sønner. Søskendes fertilitet har betydelig effekt på en persons fertilitet. Denne effekt er af samme størrelsesorden som effekten af forældrenes fertilitet.

I bestræbelserne på at forstå de fertilitetsforandringer, som har fundet sted i de seneste årtier, kan man søge forklaringer på både mikro-, meso- og makroniveau, således som det almindeligvis gøres, når man analyserer sundhedsdeterminanter. Vi oplever for tiden, at fertilitetsrater konvergerer på makroniveau på tværs af landegrænserne, således at den samlede fertilitet (TFR) i europæiske lande efterhånden varierer meget lidt, nemlig fra 1,1 (Ukraine) til 2,0 (Irland) i 2002 (Council of Europe, 2004 – disse data inkluderer ikke Tyrkiet og Albanien, som sikkert begge ligger over 2,0). Dermed bliver der færre mulige forklaringer på dette niveau. Relevansen af andre traditionelle forklaringer på fertilitetsforskelle mellem samfundsmæssige undergrupper forsvinder også, efterhånden som forskellene mellem disse grupper mindskes (eller, som tilfældet er for de ikke-arbejdende kvinder: gruppen er svundet så meget, at den efterhånden kun udgør en lille andel af befolkningen). Fertilitetsforskellene er f.eks. mindsket mellem følgende grupper: beskæftigede og ikke-beskæftigede kvinder (denne forklaring blev stærkt fremhævet i "New Home Economics" skolens økonomiske modeller, f.eks. Becker 1960); by- og landbefolkning og religiøse grupper så som katolikker og protestanter (Andorka 1978).

Mange discipliner har bidraget til arbejdet med at redegøre for fertilitetsforandringerne. F.eks. er værdi- og normforandringer blevet fremhævet inden for sociologien, kvindens rolle som udearbejdende inden for økonomien og betydningen af evolutionsmæssige faktorer inden for biologien. Familien er velsagtens den mest basale og vigtigste organisationsform og desuden grundformen for mange andre organisationsformer og må derfor være grundlæggende for enhver mulig forklaring. Efterhånden som vi ser, at langtidstendensen i retning af mindre familiestørrelser og større ustabilitet i familien fortsætter i de højtudviklede industrisamfund, fortjener erfaringerne fra familielivet at blive studeret med større opmærksomhed i forsøget på at bestemme fertilitetsforandringernes betydning og mulige årsager. En livsforløbstilgang, der undersøger langtidseffekterne på senere erfaringer, er en passende forskningsramme.

Fremover vil stedforældre- og søskendeforhold sandsynligvis få større betydning. Det skyldes flere forhold: 1) mange mennesker lever gennemsnitligt længere med deres søskende end med deres forældre, 2) andelen af mennesker, som vokser op med en stedforælder vil stige og 3) det bliver mere almindeligt at bo sammen med halvsøskende. Men indtil videre har søskendeforhold og andre påvirkninger senere i livet tiltrukket sig relativt lidt opmærksomhed sammenlignet med andre aspekter så som partnerskabsadfærd og relationer mellem generationerne. Nogle af grundene til den manglende opmærksomhed skal måske søges i de vanskeligheder, der er forbundet med at få fat i den nødvendige information. Datakilder angår stadig ofte de voksne personer, hvad enten det er som individer eller som medlemmer af en husholdning. Det er derfor svært at få information om relationer mellem søskende, der som børn bor i samme husholdning, samt om relationer mellem voksne søskende, der

lever i forskellige husholdninger. Visse variable, såsom levestandard, betragtes i mange analyser som variabler på husholdningsniveau, mens det derimod er langt sværere at afgøre, hvad der sker *inden for* husholdningen, f.eks. hvad der overføres mellem medlemmer af husholdningen. Følgelig har megen søskendeforskning været enten relativt små og specialiserede studier af emner såsom barnets udvikling eller har brugt søskendedata til f.eks. at belyse, hvordan arv- og miljøfaktorer bidrager til individers forskellighed. I forbindelse med børns oplevelser af familiebrud har man ofte fremhævet socialpolitiske problemer, som koncentrerer sig om, hvilke negative effekter sådanne erfaringer kan have på børnene. Der har derfor været mindre opmærksomhed på at vurdere betydningen af familieopløsningserfaringer og søskendeindflydelse for den "normale" familieudvikling.

Mens litteraturen om forholdet mellem børn og forældre er omfattende, er der skrevet relativt lidt om forhold mellem søskende. Fertilitetsforskningen er et eksempel på denne ubalance. Her har studiet af forholdet mellem forældres og børns fertilitet haft videnskabelig interesse i et århundrede, siden Pearson og andre (1899) som de første foretog en detaljeret undersøgelse af emnet, mens det beslægtede emne om søskendes fertilitet derimod har fået langt mindre opmærksomhed. Ikke desto mindre indebærer en analyse af søskendes demografiske adfærd en række interessante elementer. Ved at udføre denne form for analyse, kan man i nogen grad korrigere for en række baggrundsfaktorer, som ellers ikke kan måles og således måske få indsigt i genetiske, udviklingsmæssige og socialisationsmæssige faktoreres betydning for senere adfærd (Dunn & Plomin 1985; Geronimus & Korenman 1992; Rowe 1994). I denne artikel studerer vi den nuværende danske befolknings fertilitet i forhold til forældres og søskendes fertilitet. Der er flere grunde til, at fertilitet er vigtig: 1) fertilitet er det middel, hvormed samfund såvel som familier reproducerer sig selv, 2) fertilitet er den primære determinant for befolkningens aldring (selvom dødeligheden efterhånden bliver mere og mere vigtig), 3) fertilitetsforskelle er en determinant for befolkningens karakteristika i de kommende generationer, og 4) lav fertilitet er endda blevet betragtet som en indikator for social patologi (Durkheim 1897).

Danmark hører til fortroppen, hvad angår demografisk og familiemæssig

adfærd. Fertilitetsraten i Danmark har ligget under reproduktionsniveau i 35 år, og i de sidste 25 år er mere end en tredjedel af fødslerne foregået uden for ægteskab (Council of Europe 2004). Desuden har landet et højtudviklet velfærdssystem (Esping-Andersen 1990). De personer, der er født fra 1960'erne og frem, har altså levet i et samfund, som demografisk set er meget udviklet, og de kan faktisk betragtes som den første gruppe mennesker, som har tilbragt hele deres liv i et sådant miljø. Et studie af denne gruppe giver dermed mulighed for at vurdere, hvorvidt adfærdsmønstre, som findes i tidligere generationer, fortsætter i disse senere kohorter. Desuden giver de danske registre mulighed for at undersøge emner, som ikke ville kunne studeres i de fleste andre lande, hvor analyser ofte baseres på stikprøvedata, som medfører flere problemer såsom stikprøve variation (især hvis der er brug for analyser af specifikke grupper såsom enkelte fødselsårgange hver for sig eller unge mødre) og manglende besvarelser. At studere danske fertilitetstendenser er altså forbundet med betydelige fordele.

Data og Metoder

I Danmark findes der et stort antal offentlige befolkningsbaserede registre med national dækning, som indeholder gyldige og detaljerede individdata. Individene kan identificeres ved hjælp af det entydige personnummer, der siden 1968 er blevet givet til alle med opholdstilladelse i Danmark. Personnumrene kan bruges til at koble information fra forskellige registre. I denne artikel bruger vi fertilitetsdata og socioøkonomiske data fra Danmarks Statistiks Fertilitetsdatabase (Knudsen 1998) suppleret med oplysninger fra Folke- og Boligtællingsregisteret (Knudsen & Murphy 1999; Eurostat/Danmarks Statistik 1995). Fra Fertilitetsdatabasen kan information om generationen i fertil alder sammenholdes med information om både forældre og andre familiemedlemmer såsom partnere, børn og søskende – også hvis de ikke bor sammen. Det er muligt at identificere børn, hvis forældre er født efter 1945. Forældre og søskende til dem, der er født efter 1960, kan også identificeres, søskende dog kun hvis de også er født efter 1960. Gifte og samlevende par¹ kan identificeres fra 1980. Anvendelsen af registeroplysningerne er foregået i overensstemmelse med de fortrolighedsregler, som er udformet af Datatilsynet og Danmarks Statistik.

Studiepopulationen (herefter omtalt som "indekspersonerne") består af alle personer født fra og med 1955 til og med 1969, som opholdt sig i Danmark den 1. januar 1980. Vi fandt indekspersonernes søskende ved at definere dem, som havende samme biologiske forældre som indekspersonen (helsøskende) eller kun én fælles biologisk forælder (halvsøskende via moderen eller faderen). Fra information om disse søskendes fødselsdatoer blev søskendeflokkens størrelse og indekspersonens plads i fødselsrækkefølgen beregnet.

Informationen om forældrenes personnummer er tilgængelig for relativt færre af de personer, som er født før 1960 (Knudsen 1993). Dette fører til en vis bias, eftersom antallet af ældre søskende til dem, der er født i de tidlige 1960'ere,

bliver underestimeret (dette gælder ikke antallet af yngre søskende, da registrene indeholder identifikation af forældre til næsten alle børn, der er født siden 1960). Da vi interesserer os for de personer, der allerede er indtrådt i familiedannelsesfasen, baseres de fleste af de følgende analyser på de personer, der er født i femårs perioden fra 1965 til 1969, og som var mellem 24 og 28 år ved sluttidspunktet for vores studie, som er udgangen af 1994. Hvorvidt og i hvilken alder personen for første gang indgik i et parforhold, hvor parterne boede sammen, blev inkluderet i studiet for at gøre det muligt at analysere indekspersonernes familiedannelse. Siden januar 1980 kan indekspersoners parforhold identificeres årligt i Fertilitetsdatabasen, og datasættet indeholder således information om alle parforhold for alle indekspersoner født efter 1965, da de ældste af disse fyldte 15 år i løbet af 1980. Endvidere identificerede vi hvorvidt og hvornår indekspersonerne fik deres første barn, samt hvor mange børn, de havde fået inden udgangen af 1994.

For at belyse indekspersonens barndomssituation benyttede vi information fra 1. januar i dét år, hvor indekspersonen fyldte 15 år og fastslog, hvorvidt indekspersonen boede sammen med sin biologiske mor og/eller biologiske far omkring 15 års alderen.

Som nævnt ovenfor koncentrerer vi os om personer født i slutningen af 1960'erne. Heraf er mange endnu ikke færdige med at få børn (mange har måske endda endnu ikke fået deres første barn ved sluttidspunktet for vores studie). Generelt kan man dog observere, at alderen ved det første barns fødsel sandsynligvis er en god indikator for den endelige fertilitet, eftersom den endelige familiestørrelse er større jo tidligere en person begynder at få børn. Desuden er der en udbredt politisk og akademisk interesse i de (som regel negative) sammenhænge med og konsekvenser af tidligt moderskab (f.eks. Maynard 1997; Christoffersen 2003).

Fertilitetens sammenhæng med familieopløsning, søskendeflokkens størrelse samt fødselsrækkefølge

Der findes betydelig litteratur om den positive sammenhæng mellem familieopløsning og tidlige udenomsægteskabelige børnefødsler og teenagegraviditeter (f.eks. McLanahan & Bumpass 1988; Geronimus & Korenman 1992; McLanahan 1999). Imidlertid har det primære fokus ofte været på grupper som teenagemødre, og der har været særlig opmærksomhed på, at økonomiske trængsler og socialisation var bestemmende faktorer for, at disse mønstre blev transmitteret fra den ene generation til den næste. Efter at have gennemgået flere mulige sociologiske forklaringer konkluderede McLanahan & Bumpass (1988), at socialisation var den mest sandsynlige forklaring på den intergenerationelle videreførelse af familieopløsning, som kunne observeres i USA omkring 1980'erne. I Danmark er andelen af teenagefødsler lille, færre lever i fattigdom, og adgangen til service er mere lige, end det var tilfældet i USA på det tidspunkt, hvor mange af de centrale studier blev udført. Desuden omfat-

tede disse studier som regel kun kvinder. Det er derfor interessant at undersøge, om og i hvilken udstrækning de tidligere fund kan bekræftes i en meget anderledes socioøkonomisk kontekst.

Størrelsen af søskendeflokken og fertilitet

Den positive sammenhæng mellem forældres og børns fertilitet, som svarer til en positiv sammenhæng mellem søskendeflokkens størrelse og den enkeltes fertilitet, er blevet diskuteret andetsteds (Zimmer & Fulton 1980; Murphy 1999; Murphy & Knudsen 2002): Genetiske faktorer er blevet identificeret (Kohler, Rodgers & Christensen 1999; Rodgers, Rowe & Buster 1999) og endokrine (hormonelle) faktorer, som kan tænkes at have en genetisk komponent, er blevet tillagt betydning for fertilitetsadfærden blandt de helt unge (Halpern og Udry 1999). Imidlertid er mange analyser af fertilitet blandt nutidens yngre generationer baseret på den antagelse, at de unge med større sandsynlighed tager individuelle beslutninger frem for at acceptere autoriteters og andres synspunkter (se f.eks. Lesthaeghe & Meekers 1986; Inglehart 1990; og Lesthaeghe & Moors 1995). Denne antagelse kan føre til en forventning om, at betydningen af forældres fertilitetsmønstre bliver gradvist svagere. Men det er derimod blevet påvist, at samfundsmæssig indflydelse har en betydelig effekt, idet den andel af fertilitetsvariationen, som kan tilskrives ikke-genetiske faktorer, har ændret sig hastigt i løbet af de sidste 100 år. At man har fundet større genetisk indflydelse på fertilitet i de senere årtier kan paradoksalt nok skyldes, at tidligere økonomiske og sociale begrænsninger for at få børn er forsvundet. Dermed er der blevet større spillerum for individuelle valg (Kohler, Rodgers & Christensen 1999). En fuldstændig forklaring kan således hverken udelade "sociologiske" eller "biologiske" faktorer. Eftersom litteratur vedrørende sidstnævnte faktorer sandsynligvis er mindre velkendt, vil den blive opsummeret nedenfor. Selvom både fysiologiske og psykologiske faktorer har indflydelse på fertiliteten, bestemmes forandringerne over tid i overvejende grad af de bredere sociale, økonomiske og teknologiske omgivelser. Vi præsenterer derfor en analyse af familiens betydning for fertiliteten i de første kohorter, som blev født efter "P-pillerevolutionen" d.v.s. efter 1965 (Westorff & Ryder 1977).

Fødselsrækkefølge, adfærd og fertilitet

Inden for psykologien har man argumenteret for, at placeringen i fødselsrækkefølgen har betydning for en række adfærdsaspekter. Ud fra en stort anlagt meta-analyse af resultater fra spørgeundersøgelser har Sulloway (1996) vist, at førstefødte har tendens til at adskille sig fra senerefødte søskende (dette arbejde har dog fået nogen kritik, se f.eks. Rowe 1997). Førstefødte har tendens til at være mere ansvarlige og præstationsorienterede end senerefødte, selvom sidstnævnte har mere social succes end ældre søskende har. Nok blev vigtigheden af henholdsvis størrelsen af søskendeflokken samt fødselsrækkefølge anerkendt tidligt af Adler & Freud (Sulloway 1996, pp.56-8), men evolutions-

teorien fremsætter en mere sammenhængende ramme for studiet af sådanne effekter ved at tage "inclusive fitness" eller "kin-selection" i betragtning (Hamilton 1964a, b). Med disse begreber beskrives samarbejds- og konfliktmønstre inden for slægtsgrupper (o.a. og hvordan de afspejler gens "ønske" om at blive videreført til næste generation via en selektiv altruisme). Eftersom naturlig selektion styres af egnethed (fitness), f.eks. et gens (eller en gruppe af samvirkende gens) evne til at øge sin tilstedeværelse i senere generationer, kan den bedste strategi for at opnå videreførelse til næste generation i nogle tilfælde være altruisme, som når en forælder ofrer sig for sine børn. Dermed øges det sandsynlige antal børn i næste generation, som besidder dette adfærdsmæssige træk, og det vil derfor blive mere almindeligt i befolkningen som helhed.

Forældre og barn har derfor i en vis udstrækning modstridende interesser. Barnet har interesse i at trække så meget som muligt på forælderenes ressourcer, medens forælderen har interesse i at fordele ressourcerne optimalt og ikke nødvendigvis ligeligt mellem børnene. Dermed er der ikke blot en konflikt mellem forælder og barn, men også en søskendekonflikt. Eftersom det ældste overlevende barn ved ethvert givet tidspunkt er ældre end sine yngre søskende, har det større reproduktionspotentialt end sine yngre søskende, da de yngre søskende p.g.a. dødelighed i perioden, indtil de når den ældste søskendes alder, vil blive reduceret i antal. I de ældre år ændres balancen mellem søskende, efterhånden som de yngre søskendes reproduktionsmuligheder forøges. På dette stadie investerer forældrene dog sandsynligvis ikke længere i deres voksne børn, så konkurrencen mellem søskende reduceres. Forældrenes investering i de ældste børn er desuden til hver en tid større end investeringen i de yngre søskende. Det er altså nødvendigt med ekstra ressourcer for at bringe de yngre søskende op på samme niveau. De ældre søskende har altså tendens til at få bedre behandling end yngre, og *in extremis* bliver yngre søskende måske ofret til fordel for de ældre søskende, især i krisetider.

Vi vender os nu mod den demografiske adfærd. Sulloway (1996:433) argumenterer for, at senerefødte med større sandsynlighed engagerer sig i højrisiko strategier så som utroskab og jagt på "ulovligt bytte". Eftersom betingelsen for at sådanne strategier opnår succes er, at de forfølges i det skjulte, er Sulloways påstand dog ikke så let at afprøve. Historisk set er ældre søskende yngre, når de får børn (Rosenblatt & Skoognerg 1974; Alexander 1979; Daly & Wilson 1988a, b), hvad der burde lede til højere fertilitet blandt dem. Dette mønster fortsætter frem til i dag.

Selvom det derfor er plausibelt, at fødselsrækkefølgen spiller en rolle, argumenterer flere studier for, at de rapporterede positive resultater skyldes brug af u hensigtsmæssige populationer eller mangelfuld socio-demografisk kontrol (Schooler 1977; Ernst & Angst 1983; Dunn & Plomin 1985; Blake 1989 a,b). Der er stærkt polariserede opfattelser af, hvor vigtige effekterne af fødselsrækkefølgen er:

Sammen med køn, står fødselsrækkefølge centralt på scenen i dramaet om søskendeforskelle. *Ingen andre miljømæssige indflydelser lader til at være lige så vigtige* [min fremhævelse] i skabelsen af familiens opbud af mikro-miljøer (Sulloway 1996:354).

Omvendt konkluderede Dunn & Plomin, at fødselsrækkefølge "kun spiller en lille rolle i dramaet om søskendeforskelle" (1985:71). Det er ret usædvanligt, at der findes så forskellige syn på betydningen af en variabel som det ses ved fødselsrækkefølgen, og det kan være på grund af mangel på velegnede data. Det er tidligere blevet antaget, at fødselsrækkefølge har en økonomisk effekt, for eksempel hvis arvereglerne favoriserer førstefødte, eller hvis der er et økonomisk pres, som fører til ulemper for de senerefødte søskende. I denne artikel benytter vi lejligheden til at undersøge, hvilken rolle antallet af yngre og ældre søskende spiller for fertilitetsadfærden i en samfundsmæssig kontekst, hvor sådanne pres burde være betydeligt reducerede.

Hel- og halvsøskende

De fleste demografiske analyser, som bruger oplysninger om søskende, er baseret på den implicite antagelse, at alle søskende har samme biologiske forældre. Ikke desto mindre er det sådan i mange moderne industrialiserede lande, hvor stadig flere har mere end én fast partner i løbet af livet, at mange børn har halvsøskende, som de kun har én biologisk forælder tilfælles med. Den kendsgerning, at dem, der har halvsøskende, må have mindst én forælder, som har fået børn med mere end én person, indikerer, at hvis sådan form for adfærd nedarves (som det tydeligvis er tilfældet for skilsmissetilbøjeligheden), vil fertiliteten blive højere end gennemsnittet i de efterfølgende generationer. Måske bærer dette dog flere risici med sig i form af vold fra jaloux medbejlere eller partnere.

Effekter af fødselsrækkefølgen bliver med særlig stor sandsynlighed vigtige, hvor der er halvsøskende, idet et barn med en yngre halvsøster eller -bror sandsynligvis har oplevet, at dets biologiske forældres er gået fra hinanden, mens dette ikke nødvendigvis er tilfældet, hvis der er en ældre halvsøster eller -bror. Der kan derfor forventes en betydelig forskel i de demografiske konsekvenser for personer med henholdsvis yngre og ældre halvsøskende, eftersom de sandsynligvis har levet under forskellige forhold i barndommen. Dette undersøges senere i artiklen.

Resultater af analysen: fertilitetens sammenhæng med størrelsen af søskendeflokken og fødselsrækkefølgen

Som nævnt omhandler denne analyse de børn, som blev født før udgangen af 1994, og hvis forældre tilhører de kohorter, som blev født i perioden 1964-1979. Det meste af analysen drejer sig om kohorterne født i 1965-1969.

Table 1. Karakteristika ved Indekspersonernes søskendeforhold.
 Danmark, 1965-69 kohorter

Variabel	Mænd (N=207.280)		Kvinder (N=196.987)	
	Gennemsnit	Standard afvigelse	Gennemsnit	Standard afvigelse
Antal søskende gennem begge forældre i alt	1,50	1,09	1,49	1,10
Antal søskende gennem den ene eller den anden forælder i alt	1,85	1,24	1,84	1,25
Halvsøskende i alt	0,36	0,95	0,36	0,94
Ældre søskende i alt	0,89	1,00	0,89	1,00
Yngre søskende i alt	0,95	1,09	0,94	1,09
Ældre halvsøskende	0,11	0,43	0,11	0,43
Yngre halvsøskende	0,25	0,78	0,25	0,78
Ældre søskende med begge forældre fælles	0,78	0,95	0,78	0,95
Ældre halvsøskende kun med fælles mor	0,06	0,31	0,06	0,31
Yngre halvsøskende kun med fælles mor	0,11	0,43	0,11	0,43
Alle former for halvsøskende (%)	18,0	38,4	18,1	38,5
Alle former for ældre halvsøskende (%)	7,8	26,8	7,9	26,9
Alle former for yngre halvsøskende (%)	13,0	33,6	13,0	33,6
Alle former for halvsøskende med fælles mor (%)	11,4	31,7	11,5	31,9
Alle former for halvsøskende med fælles far (%)	10,8	31,1	10,8	31,0

Studiet omfatter i alt 404.267 indekspersoner, fordelt på 207.280 mænd og 196.987 kvinder og det generelle billede i tabel 1 er, som man kunne forvente, meget ens for mænd og kvinder. Cirka 18 % havde mindst én halvsøster eller -bror, hvilket er omkring tre gange så mange som dem, der hverken havde hel- eller halvsøskende (Murphy og Knudsen 2002). Cirka hver tiende person havde en halvsøster eller -bror gennem sin moder og en tilsvarende andel havde en halvsøster eller -bror gennem sin fader. Det gennemsnitlige antal yngre og ældre søskende var også nogenlunde ens, men der var større andele med yngre

halvsøskende end med ældre halvsøskende. Dette afspejler det faktum, at børn af personer, som havde været i mere end ét parforhold over tid udgjorde en større andel af det samlede antal fødte.

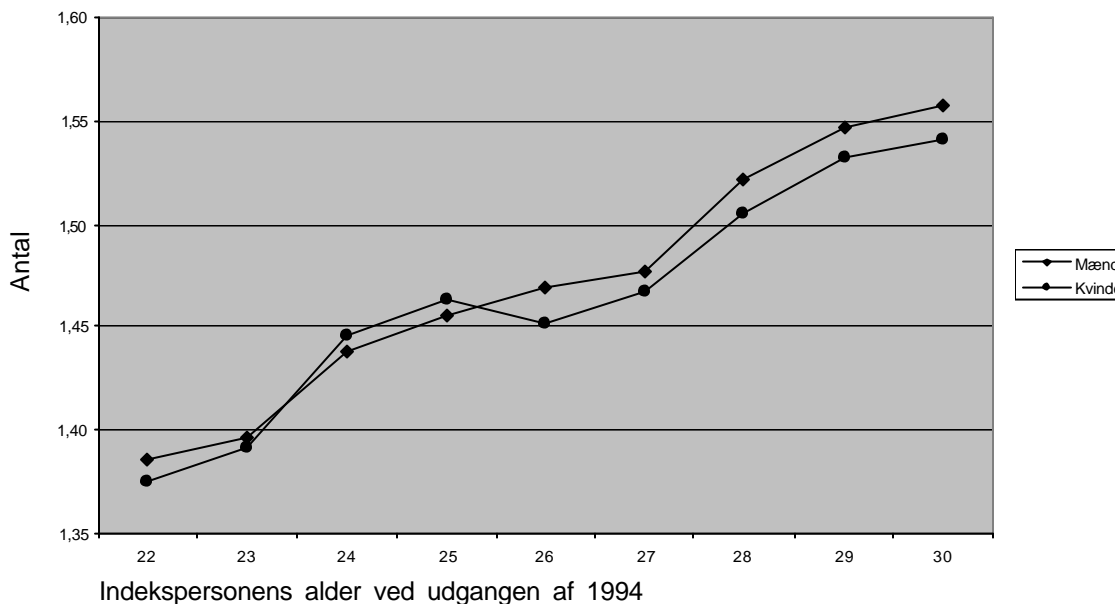
Tabel 2 viser udvalgte karakteristika ved indekspersonens oprindelsesfamilie, samt fertilitet og familiedannelse, som det er opgjort ved udgangen af 1994. Ved studieperiodens afslutning havde mændene gennemsnitligt fået 0,4 barn, medens kvinderne havde fået 0,7 barn og 28 % af mændene og 46 % af kvinderne havde fået mindst ét barn. Kvinderne var yngre end mændene både i deres første parforhold og ved deres første barns fødsel. Ved slutningen af perioden havde 62 % af mændene og 79 % af kvinderne været i et parforhold (som de måske stadig var i). Information om indekspersonens moders fertilitet var tilgængelig i 99 % af tilfældene, om faderens i 97 % af tilfældene. For cirka én ud af seks i gruppen var det registreret, at de ikke boede sammen med begge deres biologiske forældre i 15 års alderen.

Tabel 2. Karakteristika ved Indekspersonernes oprindelsesfamilie. Fertilitet og familiedannelse ved udgangen af 1994. Danmark. 1965-69 kohorter

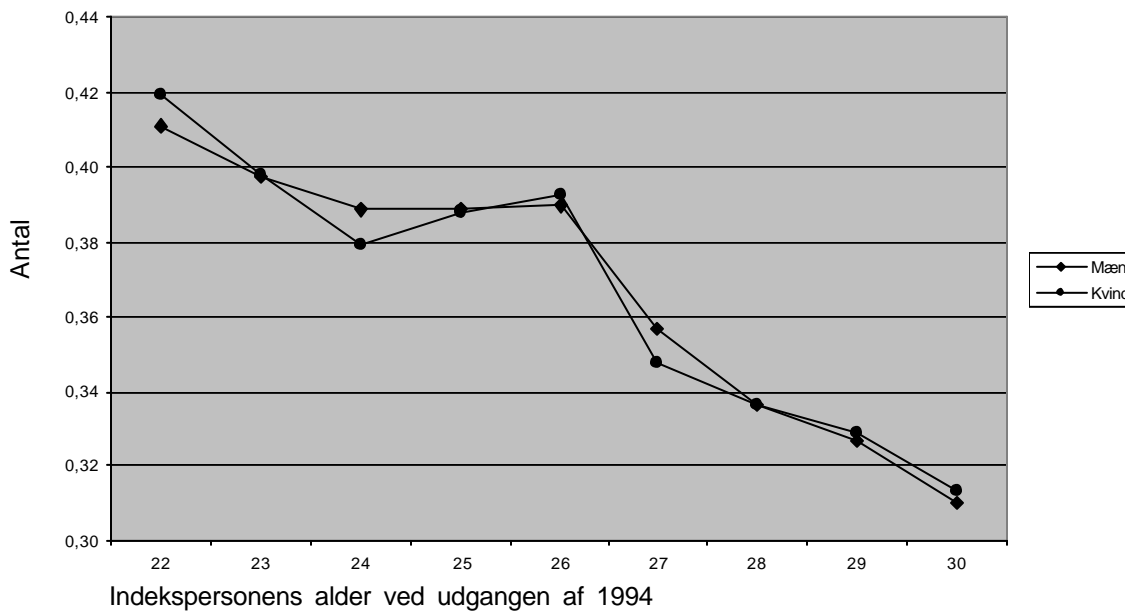
Variabel	Mænd		Kvinder	
	N	Gennemsnit	N	Gennemsnit
Antal biologiske, levendefødte børn	207.280	0,40	196.987	0,70
Alder ved første barns fødsel	58.899	24,35	90.735	23,50
Antal partnerskaber	207.280	1,37	196.987	1,82
Alder ved første partnerskab	128.832	22,58	155.558	21,22
Moders alder ved barnets fødsel	206.191	25,53	196.190	25,53
Faders alder ved barnets fødsel	201.376	28,82	191.098	28,82
Moders alder ved første barns fødsel	206.191	22,87	196.190	22,88
Faders alder ved første barns fødsel	201.376	26,15	191.098	26,16
		%		%
Boede med moder i 15 års alderen	183.446	88,5	174.554	88,6
Boede med fader i 15 års alderen	190.965	92,1	181.208	92,0
Boede med sine biologiske forældre i 15 års alderen	172.703	83,3	164.060	83,3

For vi går videre til at se på sammenhængen mellem forældres og børns samt søskendes fertilitet, vil vi se på den senere tids udvikling, hvad angår søskende-

Figur 1(a). Gennemsnitligt antal helsøskende, efter køn og alder.

Figur 1(b). Gennemsnitligt antal halvsøskende, efter køn og alder

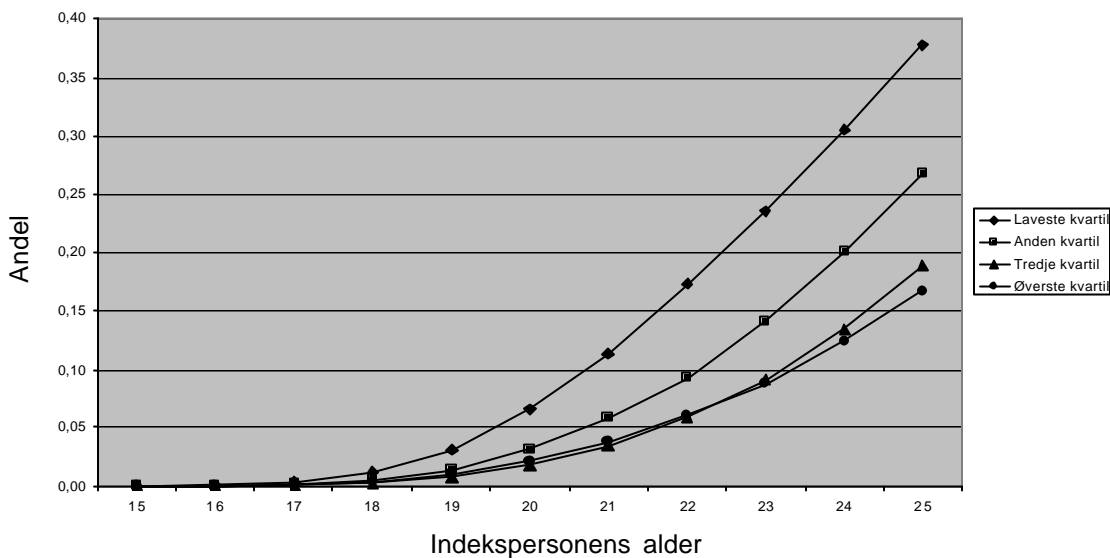
flokkens størrelse. For dem, der var mellem 22 og 30 år i 1994 (altså født fra 1964 til 1972), var det gennemsnitlige antal helsøskende faldet fra omkring 1,55 til lige under 1,4 (det er usandsynligt, at disse tal vil ændre sig for disse kohorter i de kommende år). Det gennemsnitlige antal halvsøskende steg derimod fra cirka 0,3 til mere end 0,4 over perioden. Over denne forholdsvis korte periode øgedes halvsøskendes andel af det totale antal søskende med næsten 50 %. Det gennemsnitlige totale antal søskende lå relativt stabilt på lige under to, hvilket betyder, at mens kvinder gennemsnitligt fik omkring to børn hver i denne periode, voksede disse børn op i familier, hvor der gennemsnitligt var cirka tre børn.

Vi ser på sammenhængen mellem indekspersonernes fertilitet og fire væsentlige variable:

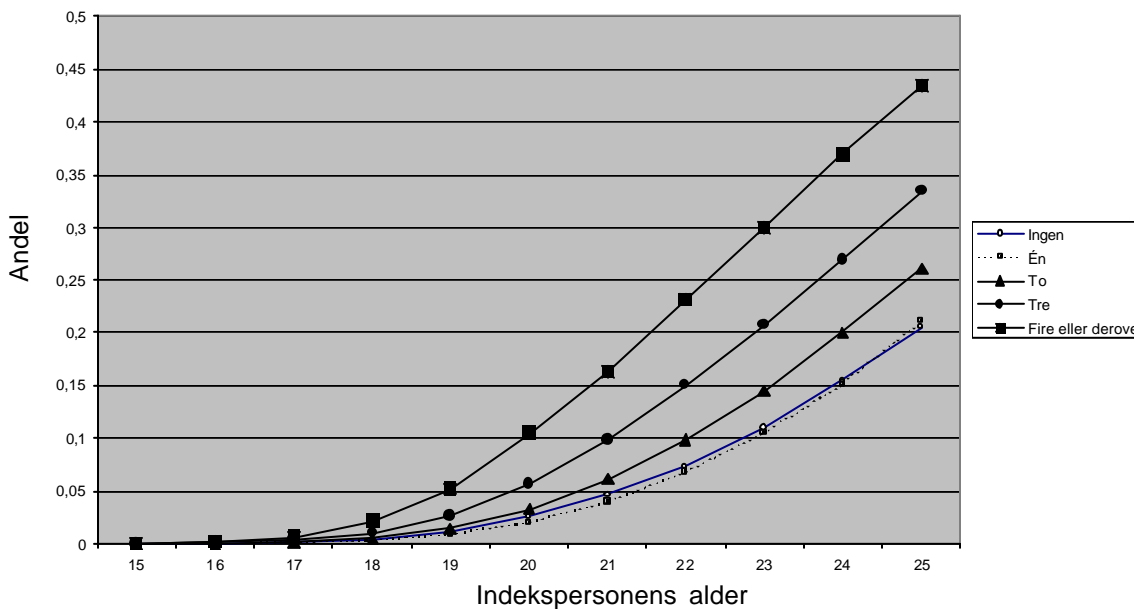
1. Deres forældres alder ved første barns fødsel,
2. Antal søskende,
3. Hvorvidt de har halvsøskende,
4. Hvorvidt de boede sammen med deres biologiske forældre som børn (som angivet ved situationen i 15års alderen).

For at kunne sammenligne hvornår mødre og deres børn begynder at få børn, deler vi moderens alder ved det første barns fødsel op i fire kvartiler. Jo yngre moderen var ved det første barns fødsel, desto yngre er hendes døtre blandt indekspersonerne gennemsnitligt, når de føder deres første barn (uanset om de selv er førstefødte). Dette gælder dog kun, hvis deres mor fik sit første barn i en lavere alder end medianalderen for alder ved første barns fødsel. Hvis moderen selv først begyndte at få børn, da hun var over medianalderen, er der kun en lille forskel i den andel, som har født inden en given alder, idet mindste op til 25-års alderen. I alle aldre under 25 har de, hvis mødre begyndte at få børn i den laveste kvartil, omkring dobbelt så stor chance for at få et barn i sammenligning med gruppen over medianen (Figur 2 (a)). Mens den positive sammenhæng mellem alder ved begyndelsen af børnefødselsperioden i på hinanden følgende generationer fastholdes i denne population, som blev født i 1960erne, synes en sen førstegangsfødsel hos moderen altså ikke til at afskrække hendes døtre fra at føde børn. Vi ser i vid udstrækning et lignende mønster i forholdet mellem, hvornår kvinden får sit første barn, og det antal søskende, hun selv har (Figur 2 (b)). Kvinder med enten én eller ingen søskende har lav tilbøjelighed til at få børn tidligt i livet, dette gælder især under 21-års alderen; men tilbøjeligheden stiger støt med antallet af søskende. Kvinder med fire eller flere søskende har således over dobbelt så stor sandsynlighed for at få et barn i en given alder under 25 år (Disse *relative* forskelle vil selvfølgelig sandsynligvis mindskes i de ældre aldersgrupper, eftersom man ikke kan forvente forskelle af denne størrelsesorden i den andel, som nogensinde får et barn). Når vi ser på de ekstreme grupper for henholdsvis moderens alder ved første

Figur 2(a). Andelen af kvinder, som er blevet mødre efter moderens alder ved første fødsel

Figur 2(b). Andelen af kvinder som er blevet mødre efter det totale antal søskende

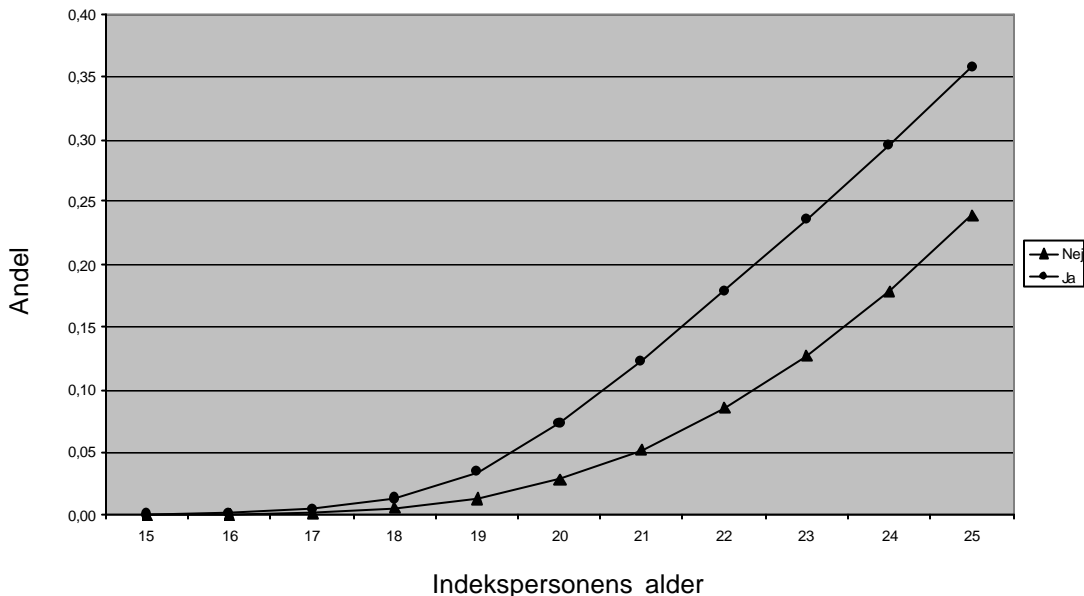

fødsel og antallet af søskende, ligger størrelsen af forskellen i andelen af kvin-

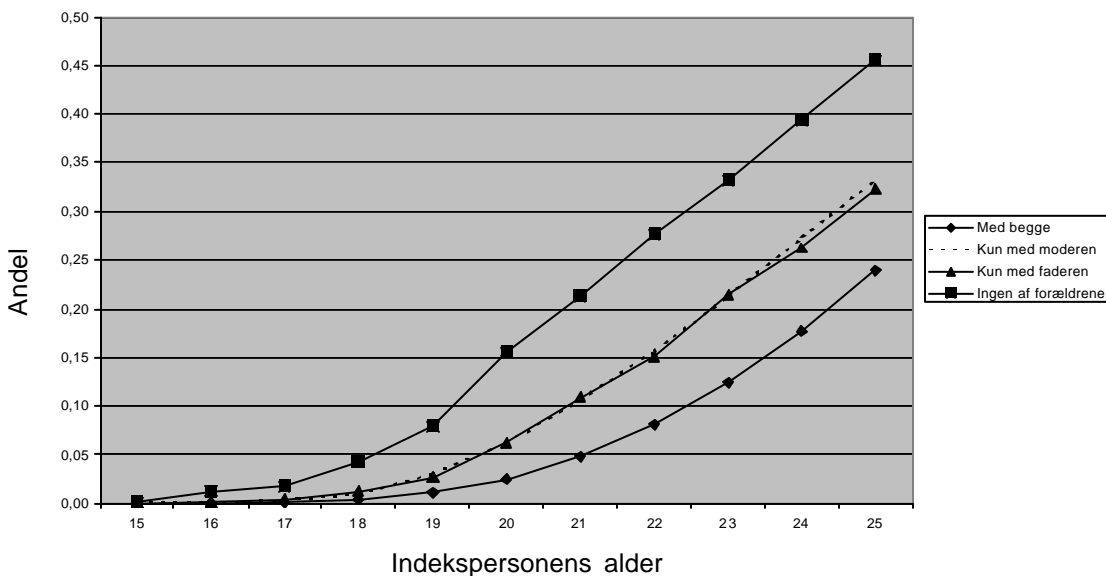
der, som har fået mindst ét barn ved 25-års alderen i begge tilfælde omkring en faktor 2.

Personer med en halvsøster eller -bror vil med cirka dobbelt så stor sand-

Figur 3(a). Andelen af kvinder som er blevet mødre, efter om de havde halvsøskende

Figur 3(b). Andelen af kvinder som er blevet mødre, efter om de boede med deres biologiske forældre i 15 års alderen

synlighed have fået børn, når de er i 21-års alderen, som dem, der ikke har nogen af delene. Efter 21-års alderen er der til gengæld omtrent lige store andele i hver gruppe, som får børn hvert år op til 25-års alderen. Ved denne alder er det gennemsnitlige antal børn for de, der har en halvsøster eller -bror således 50 % højere end for dem der ingen halvsøskende har (Figur 3(a)). At have en halvsøster eller -bror med en fælles mor har lidt større betydning for, hvor tidligt en person begynder at få børn, end hvis halvsøskende har en fælles far (vises ikke i figuren). Denne effekt påvirkes dog af, at hvis en kvinde har en halvsøster eller halvbror gennem sin mor, boede hun sandsynligvis ikke sammen med sin biologiske far i barndommen. Hun boede derimod muligvis sammen med en stedfar, hvilket i sig selv er identificeret som en risikofaktor for tidligt moderskab (Ellis et al. 2003). De, der ikke boede sammen med nogle af deres biologiske forældre i 15-års alderen, har omkring 8 gange så stor sandsynlighed for teenage-fødsler som dem, der boede sammen med begge biologiske forældre og ca. 3 gange så stor sandsynlighed som dem, der har boet uden den ene biologiske forælder (Figur 3 (b)). Tilsyneladende har det ingen særlig betydning i Danmark hvilken af forældrene, der er fraværende, om det så er på grund af død eller parforholdets opløsning. Mest opmærksomhed har dog været rettet mod betydningen af de fraværende fædre, hvilket også er den mest almindelige situation.

Vi konkluderer derfor, at der fortsat er en sammenhæng mellem tidlig fertilitet og de fire ovenfor identificerede variabler i Danmark, som er et eksempel på et samfund med høje niveauer for velfærdsservice og uddannelse og relativt lave niveauer for teenagefertilitet (det er sandsynligt, men ikke sikkert, at disse kvinder, der får første barn tidligt, vil ende med at få større familier end gennemsnittet).

Der findes en del studier om de intergenerationelle faktorerers indflydelse i forbindelse med kvinders demografiske adfærd, mens studier om mænd er langt sjældnere både fordi surveys ofte ignorerer mænd, og fordi informationen om emner som fertilitet sædvanligvis er upræcis. Da der er meget få fødsler i Danmark, hvor faderen ikke er registreret, er det muligt at lave nyttige sammenligninger mellem kønnene ud fra de registerdata, som bruges i dette studie. Tabel 3 viser tal for mænd, som er sammenlignelige med dem i Figur 2(b) og 3(b) vedr. forskelle i forhold til antal søskende og, hvorvidt de boede sammen med deres biologiske forældre i 15-års alderen. Niveauerne er lavere, da mænd har tendens til at påbegynde familiedannelsesprocessen senere, men mønstrene er næsten identiske op til 25-års alderen: ligesom kvinderne får de mænd, der enten er enebørn eller kun har én bror eller søster, børn efter næsten identiske mønstre, og der er en klar stigning, når antallet af søskende øges. Således er værdien for mænd med 4 eller flere søskende cirka det dobbelte af værdien for dem, der har enten én eller ingen søskende. De overordnede mønstre med hensyn til familiesituationen i 15-års alderen svarer generelt til dem, der kunne ses blandt kvinderne: 1) mænd, der boede sammen med begge bio

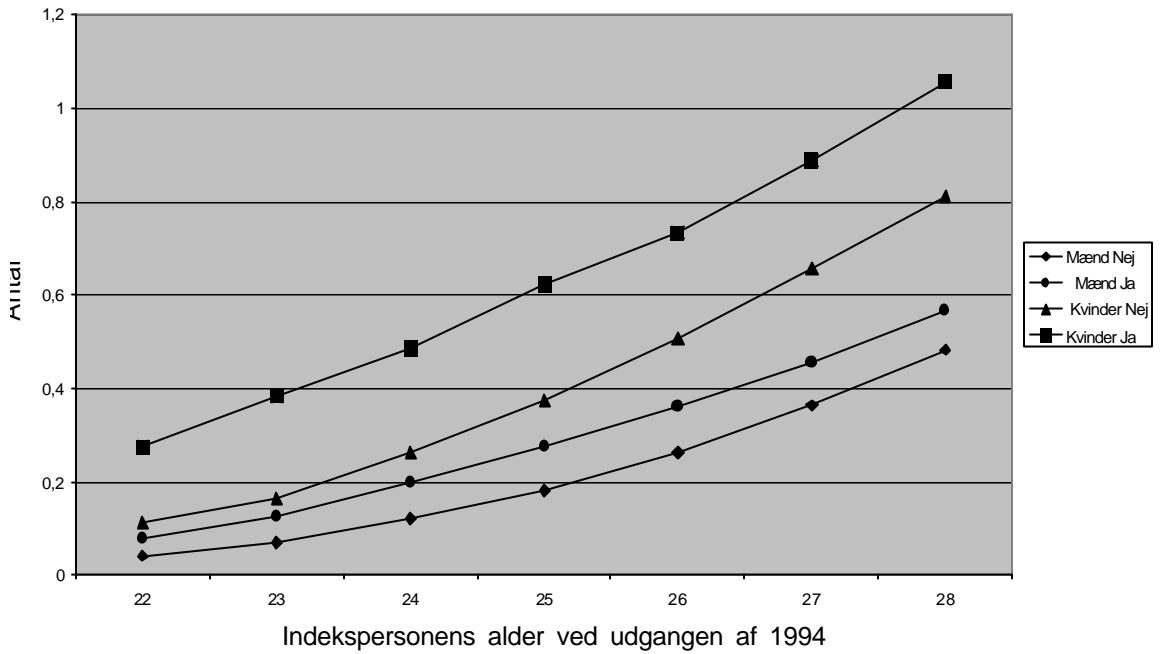
Tabel 3. Gennemsnitligt antal børn født indtil alderen 20 og 25 efter
 Indekspersonernes køn, antallet af søskende og bopæl i 15-års alderen

	20 år		25 år	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
Totale antal søskende				
Ingen	0.01	0.03	0.10	0.20
En	0.01	0.02	0.10	0.21
To	0.01	0.03	0.13	0.26
Tre	0.02	0.06	0.17	0.33
Fire eller flere	0.03	0.10	0.22	0.43
Bopæl med biologiske forældre i 15 års alderen				
Med begge	0.01	0.02	0.12	0.24
Kun med moderen	0.01	0.06	0.16	0.33
Kun med faderen	0.02	0.06	0.16	0.32
Med ingen af dem	0.03	0.16	0.21	0.45

logiske forældre, har ved hvert alderstrin mindst sandsynlighed for at være blevet fædre 2) en fraværende far eller mor synes at have næsten samme effekt og 3) det ikke at bo sammen med nogen forældre hænger sammen med de højeste sandsynligheder. Til forskel fra, hvad der er tilfældet for antallet af søskende, ser vi dog, at forskellene mellem mænd og kvinder er mindre udtalte på dette område. For eksempel er sandsynligheden for at have (mindst) ét barn i 25-års alderen cirka 50 % højere for mænd, som ikke boede sammen med nogen biologiske forældre i 15-års alderen, end blandt dem, der boede med begge deres biologiske forældre, medens der for kvinderne var tale om en fordobling.

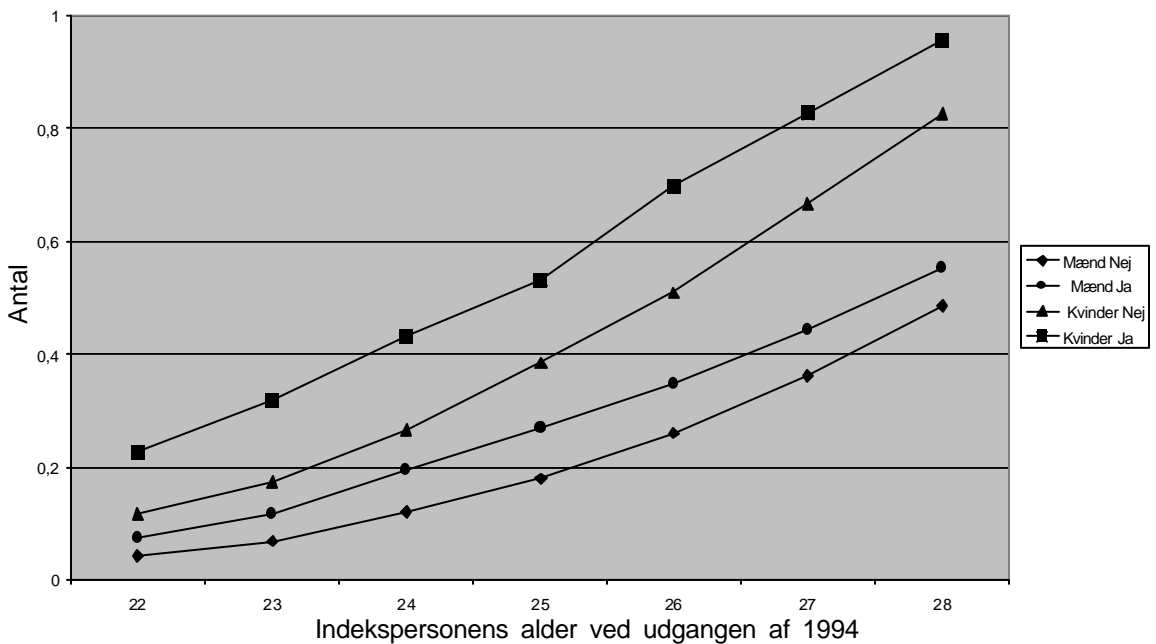
Yderligere sammenligninger mellem mænd og kvinder ses i figur 4, som viser antallet af fødte børn i forhold til, hvorvidt indekspersonen har eller ikke har halvsøskende. Som før er effekten af at have en halvbror eller halvsøster stort set begrænset til aldre under 23-års alderen, i og med at forskellen mellem dem, der har og dem, der ikke har halvsøskende, er næsten uændret op til mindst 28-års alderen (hvor opfølgingsperioden slutter). En ung kvinde, hvis mor har børn med mere end én mand, vil sandsynligvis få gennemsnitligt 0,25 flere børn før 23-års alderen, men denne forskel forbliver næsten uændret op til 28-års alderen (disse data vedrører forskellige kohorter og viser dermed ikke nødvendigvis, at dette er tilfældet for hver enkelt kohorte). Blandt mænd er den absolutte forskel meget mindre. De får under 0,1 flere børn, og den relative forskel er noget mindre. Igen forklares dette mønster i udstrakt grad af børn, som er kommet til verden, medens faderen var under 23-års alderen (Figur 4(a)). Effekten på en søns fertilitet lader til at være næsten den samme,

Figur 4(a). Gennemsnitligt antal børn efter køn og om der er halvsøskende gennem moderen

uanset om hans far har børn med mere end én kvinde eller hans mor har børn

Figur 4(b). Gennemsnitligt antal fødsler efter køn og om der er halvsøskende gennem faderen

med mere end én mand. For yngre kvinder hænger den ekstra fertilitet derimod sammen med dét at have en halvsøster eller -bror med fælles biologisk mor (sammenlign figur 4(b) og figur 4(a)). I begge tilfælde lader effekten af at have en halvsøster eller halvbror dog til at være begrænset til tiden før omkring 24-års alderen, mens der ikke observeres nogen yderligere effekt i højere aldersgrupper.

Eftersom forældrene til de mandlige og kvindelige indekspersoner kan antages at have samme karakteristika, støtter disse data den opfattelse, at faderens manglende tilstedeværelse har en særlig effekt på piger. Der er givet flere forklaringer på dette så som modgang i livsforløb, socialisation, social læring, adfærdsgenetik og evolution (Sigle-Rushton & McLanahan 2002; Ellis et al. 2003). Disse kan dog ikke udgøre hele forklaringen, eftersom der fortsat også er en betydelig effekt på sønner, og eftersom effekterne af fraværende fædre og fraværende mødre er meget ens.

Figur 5 giver yderligere information om forholdet mellem forældres og børns fertilitet og mellem søskendes fertilitet. Vi viser tre søskendeindikatorer: totalt antal søskende; antallet af ældre søskende (dvs. fødselsrækkefølge) og antal yngre søskende. For alle disse gælder det, at der har været fremsat hypoteser om deres sammenhæng med fertilitetsforskelle. For kvinder falder korrelationskoefficienten med det totale antal søskende fra omkring 0,2 til 0,14 mellem aldrene 24 og 30 år i 1994 (man kan omvendt sige, at korrelationen stiger for kohorter født mellem 1964 og 1972, Murphy 1999). Overordnet set findes et lignende mønster for mænd, med en stigning fra 22 til 24 år efterfulgt af et svagt fald, men på et niveau der er betydeligt lavere: cirka to tredjedele af værdien for kvinder. Eftersom disse sammenligninger laves mellem forældrenes komplette fertilitet og den yngre generations endnu ikke afsluttede fertilitet, kan vi ikke konkludere, at relationen bliver stærkere over tid (f.eks. for yngre kohorter).

For at se i hvilken udstrækning fødselsrækkefølgen måtte have en effekt viser vi også lignende mønstre efter antallet af ældre søskende og antallet af yngre søskende (hvilket ikke har tiltrukket sig megen opmærksomhed, til trods for at meget af den teoretiske litteratur er lige så optaget af effekten af antal yngre søskende som effekten af antal ældre søskende). Eftersom spektret af værdier for henholdsvis ældre og yngre søskende er mindre end for det totale antal søskende (der er især en høj andel, som ikke har nogle ældre eller yngre søskende), går værdispektret for det totale antal søskende helt fra 0 og til det maksimale repræsenterede antal søskende. Derfor kunne korrelationskoefficienterne forventes at ligge på et lavere niveau for ældre/yngre søskende end for det totale antal søskende. Dette viser sig faktisk også at være tilfældet, idet værdierne generelt er det halve af dem, der ses for det totale antal søskende. Dette burde dog ikke have indflydelse på sammenligningen mellem koefficienterne for ældre og yngre søskende eller mellem kønnene inden for en bestemt variabel. Vi noterer os, at styrken af sammenhængen med antallet af

ældre søskende falder med alderen for både mænd og kvinder (sådan som det er tilfældet med det samlede antal søskende), men at sammenhængen med antallet af yngre søskende *stiger* med alder for både mænd og kvinder. En del af grunden til den hér observerede sammenhæng er den simple kendsgerning, at antallet af yngre og ældre søskende hænger sammen med størrelse af søskendeflokken (man kan selvfølgelig ikke have mange ældre søskende, med mindre man er del af en større søskendeflok, (Murphy & Knudsen 2002)). Den stærkere sammenhæng med ældre søskende kan have noget at gøre med, at de, når de er yngre, er tilgængelige rollemodeller for, hvordan parforhold påbegyndes og for at få børn, hvilket ikke på samme måde er tilfældet for yngre søskende. Ikke desto mindre mangler det stadig at blive forklaret, hvorfor sammenhængen mellem indekspersonernes fertilitet og antallet af yngre søskende er stærkere end sammenhængen med antallet af ældre søskende på ældre alderstrin.

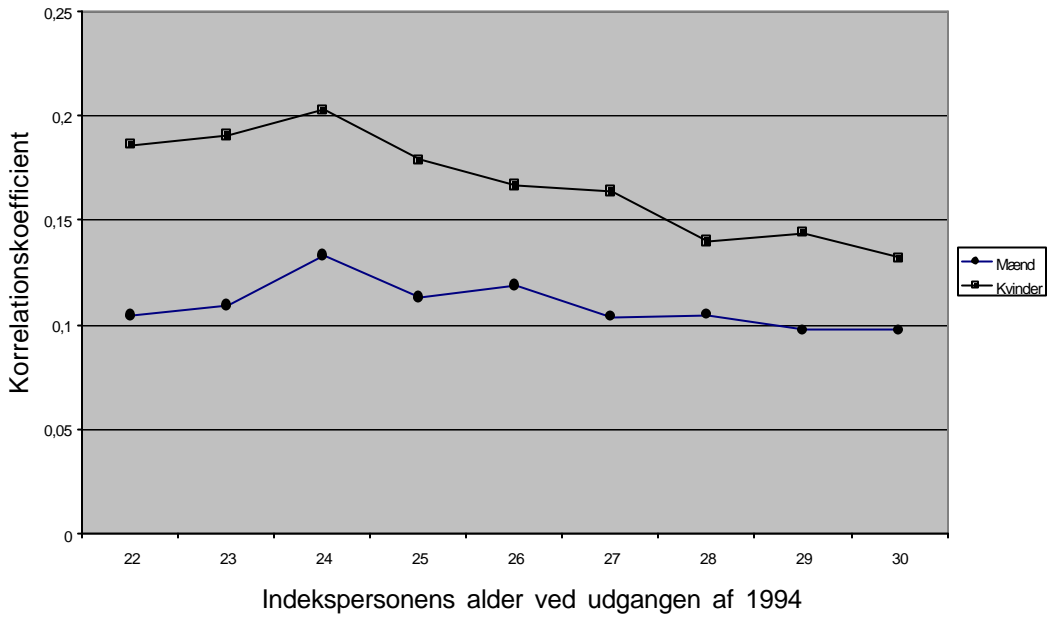
Afslutningsvis ser vi på forholdet mellem de nærmeste søskende af samme køn. Figur 5(d) viser, at kvinder overordnet set har samme grad af sammenhæng med deres søstre som med deres forældre – typisk omkring 0,15, mens mænd har en lignende relation til deres brødre, typisk omkring 0,11. Hvis forholdet mellem søskendes fertilitet kun gjorde sig gældende gennem deres fælles relation til størrelsen af deres forældres søskendeflok, ville den forventede korrelation mellem søskendes fertilitet være meget mindre end observeret og dermed indikere, at yderligere kræfter er på spil.

Opsummering og konklusion

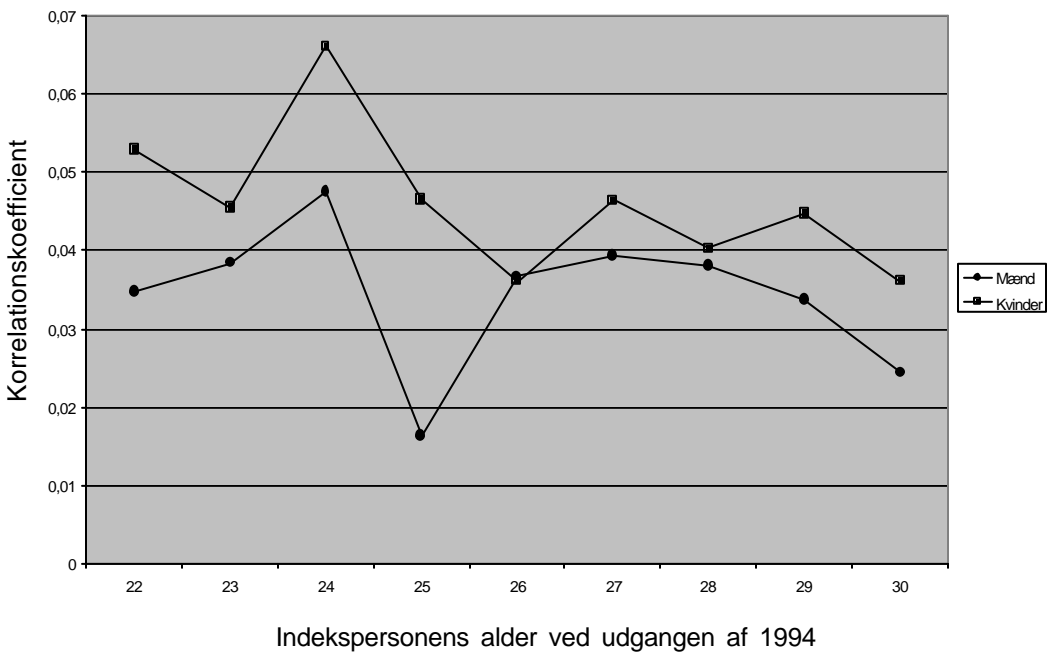
Vi har præsenteret analyser af mønstre for demografisk adfærd på familieniveau, baseret på data fra Fertilitetsdatabasen og Folke- og Boligtællingsregisteret. I og med at datasættet dækker hele Danmarks befolkning, er datakvaliteten betydeligt bedre end, hvad stikprøveundersøgelser kan tilbyde. Derfor kan mange analyser udføres på grupper som f.eks. halvsøskende, uden at man får problemer med at opnå statistisk signifikans, der er meget få manglende observationer; og de foreliggende data afhænger ikke af informanternes hukkommelse eller villighed til at deltage (det er f.eks. et kendt problem, at fædre, som ikke bor sammen med deres børn, giver mangelfulde oplysninger om dem, og at folk generelt giver mangelfulde informationer om deres halvsøskende i spørgeundersøgelser). Vi har beskæftiget os med mønstre hos søskende, som typisk ikke bor sammen. Data om sådanne forhold er derfor sjældent tilgængelige i sammenligning med data om medlemmer af samme husholdning.

Den population, vi analyserer, er endnu ikke over den fødedygtige alder. De ældste er kun omkring 30 år, og diskussionen af deres fertilitet begrænser sig til derfor til de børn, de har fået i en ung alder og til den proces, hvor man begynder at få børn. Vi finder, at der stadig er en betydelig og positiv sammenhæng mellem forældres og søskendes fertilitet i det højtudviklede moderne samfund, med lille forskel i effekten på sønner og døtre. Ikke desto mindre

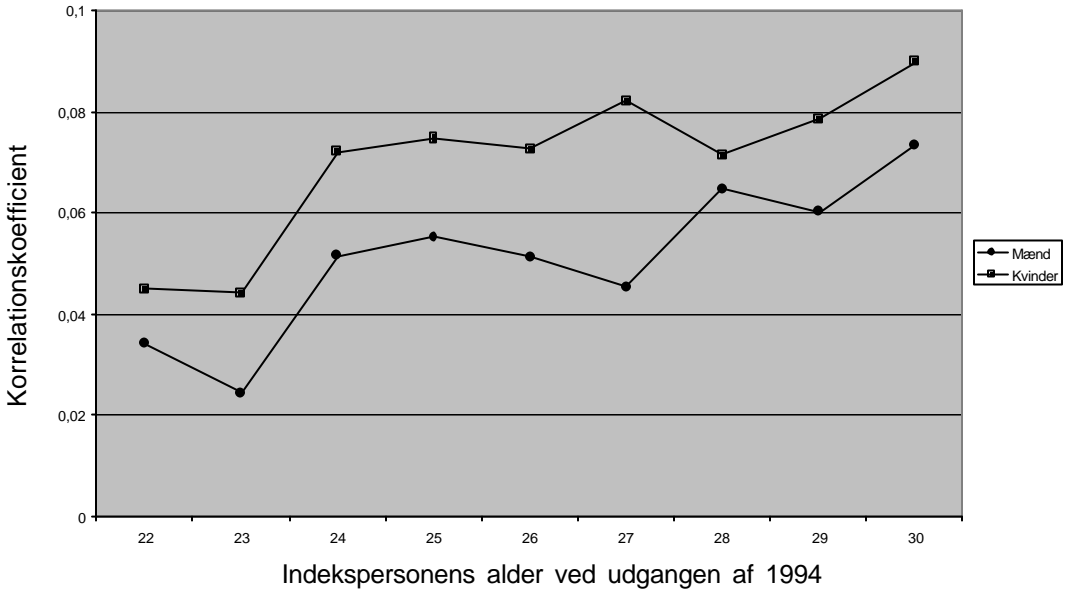
Figur 5(a). Korrelationskoefficient for børn af indekspersoner og det totale antal søskende

Figur 5(b). Korrelationskoefficient for børn af indekspersoner og antal ældre søskende

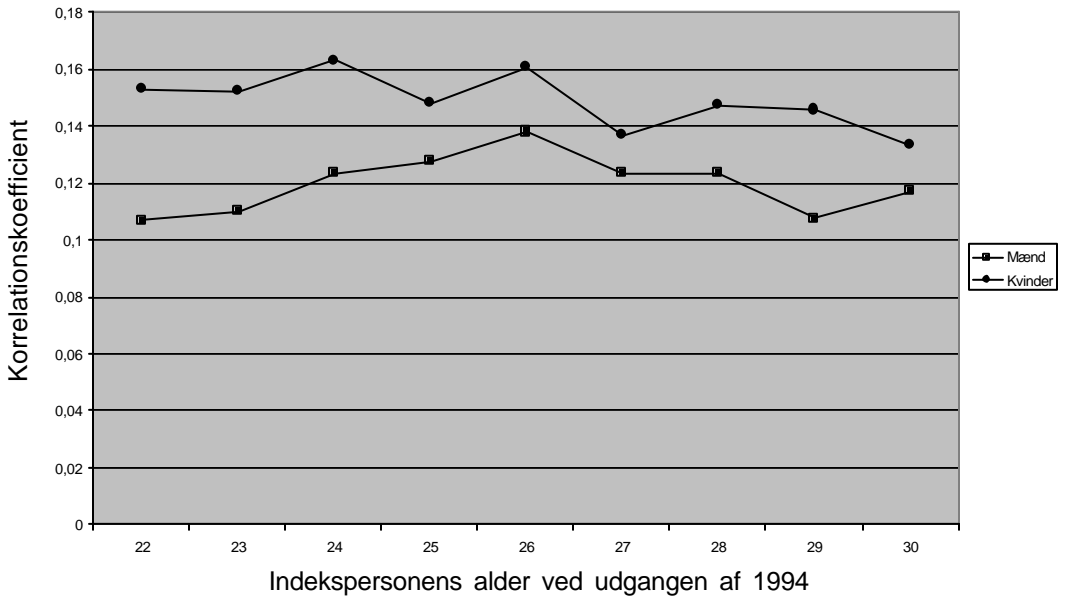

Figur 5(c). Korrelationskoefficient for børn af indekspersoner og antal yngre søskende

finder vi i modsætning til visse andre studier, at sammenhængen med fødsels-

Figur 5(d). Korrelationskoefficient for børn af indekspersoner og børn af nærmeste søskende

rækkefølge er lille i sammenligning med de andre effekter. Vi finder dog også, at søskendes fertilitet har en betydelig og supplerende positiv indflydelse på fertiliteten blandt både mænd og kvinder. Vi finder, at det at have halvsøskende i modsætning til helsøskende hænger sammen med en noget højere fertilitetsrate. Det samme gør sig gældende for det ikke at bo sammen med begge biologiske forældre ved 15-års alderen. Når vi afvejer disse faktorer, er der ikke fundet nogen stærk støtte for den evolutionære hypotese, som hævder, at fødselsrækkefølge har stor effekt, mens størrelsen af søskendeflokken fortsat har stor indflydelse på fertiliteten i moderne udviklede samfund. Disse resultater gælder for både mænd og kvinder, og selvom effekterne generelt er større for kvinder end for mænd, er forskellene generelt små. I disse data ser vi ikke tegn på, at sammenhængen mellem de intergenerationelle mønstre i forhold til familieopløsning eller fertilitet bliver mindre stærk over tid. Eftersom studiets population slet ikke nærmer sig afslutningen af deres fertile alder eller deres parforholdserfaringer, må en sådan konklusion være tentativ. Endvidere finder vi dog også, at sådanne effekter først og fremmest begrænser sig til begivenheder, som finder sted i de yngre år (under 23 år). Mønstre over denne alder er mere ens uanset tidligere familieomstændigheder.

Transmissionen af fertilitetsmønstre fra den ene generation til den næste fortsætter altså med at være et vigtigt træk ved de fleste udviklede samfund. Dette har vigtige effekter på populations størrelse og struktur: Hvis de, der kommer fra familier, som er større end gennemsnittet, selv har familier, som er større end gennemsnittet, vil befolkningen indeholde disproporionale antal af mennesker fra den type familie i de efterfølgende generationer. Derfor vil der være tendens til en befolkningstilvækst, som er større end tilfældet ville være, hvis fertilitetsmønstre ikke blev overført mellem generationer (Murphy & Wang 2002) eller mindske den nedadgående tendens til befolkningsnedgang. Den kendsgerning, at der er en positiv sammenhæng mellem forældre og søskendes fertilitet, betyder, at hvis man er i en slægtsklynge hvor fertiliteten er høj, så har man sandsynligvis ikke blot flere søskende, men også endnu bredere slægtsrelationer i form af f.eks. nevøer, niecer, fætre og kusiner, end ellers ville være tilfældet. Hvis man derimod er i en "slægtningsfattig" klynge, så vil antallet af nære og fjerne slægtninge ligeledes være lavere.

Noter

1. O.a. "Par" og "Parforhold" henviser herefter til Danmarks Statistiks definition af par, som omfatter fire partyper: Ægtepar, registrerede partnerskaber, samlevende par og samboende par. For at blive regnet som par skal de to personer have samme CPR-adresse og for ikke-gifte mænd og kvinder gælder det, at de desuden enten skal have (mindst) ét fælles barn eller have en aldersforskel på mindre end 15 år, ikke være søskende og være de eneste to voksne, der bor på den pågældende adresse (Danmarks Statistik (2004): Befolkningens Bevægelser).

Litteratur

- Alexander, R. D. 1979: *Darwinism and Human Affairs*. Seattle: University of Washington Press.
- Andorka, R. 1978: *Determinants of Fertility in Advanced Societies*. London: Methuen.
- Becker, G. S. 1960: "An economic analysis of fertility", s. 209-231 i: R. Easterlin (ed): *Demographic and Economic Change in Developed Countries. Universities-National Bureau of Economic Research Conference Series 11*. Princeton: Princeton University Press.
- Blake, J. 1989a: *Family Size and Achievement*. Berkeley: University of California Press.
- Blake, J. 1989b: "Number of siblings and educational attainment", i: *Science* 245:32-6.
- Christoffersen M. N. 2003: *Teenage motherhood and induced abortion among teenagers: A longitudinal study of all 15 to 19 year old women born in 1966*. Children, Youth and Families Working Paper 2:2003. Copenhagen: The Danish National Institute of Social Research
- Council of Europe 2004: *Recent demographic developments in Europe 2003*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Daly, M. & M. Wilson 1988a: *Homicide*. New York: Adeline de Gruyter.
- Daly, M. & M. Wilson 1988b: "The Darwinian psychology of discriminative parental solicitude", i: *Nebraska Symposium on Motivation* 35: 91-144.
- Dunn, J. & R. Plomin 1985: *Separate Lives: Why Siblings are So Different*. New York: Basic Books.
- Durkheim, E. 1952: *Suicide*. London: Routledge and Kegan Paul. (First published in French, 1897)
- Ellis, B. J., J. E. Bates, K. A. Dodge, D. M. Fergusson, L. J. Horwood, G. S. Pettit & L. Woodward 2003: "Does Father Absence Place Daughters at Special Risk for Early Sexual Activity and Teenage Pregnancy?" i: *Child Development* 74: 801-21
- Ernst, C. & J. Angst 1983: *Birth Order: Its Influence on Personality*. Berlin: Springer-Verlag.
- Esping-Anderson, G. 1990: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Eurostat/Statistics Denmark 1995: *Statistics on persons; a register based statistical system*. Copenhagen, Statistics Denmark.
- Geronimus, A. T. & S. Korenman 1992: "The socioeconomic consequences of teen childbearing reconsidered", i: *Quarterly Journal of Economics* 107(4): 187-214.
- Halpern C. T. & J. R. Udry 1999: "Pubertal changes in testosterone and implications for adolescent sexuality", s. 127-62 i: Lawrence J. Severy & Warren Miller (eds): *Advances in population: psychosocial perspectives*, Volume 3. Philadelphia: Jessica Kingsley.
- Hamilton, W. D. 1964a: "The genetical evolution of social behavior: I", i: *Journal of Theoretical Biology*, 7:1-16.
- Hamilton, W. D. 1964b: "The genetical evolution of social behavior: II", i: *Journal of Theoretical Biology*, 7:17-52.
- Inglehart, R. 1990: *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Knudsen, L. 1993: *Paritetoplysningen i Sundhedsstyrelsens medicinske fødselsregister. Validering ved hjælp af ny fertilitetsdatabase i Danmarks Statistik*. København, Danmarks Statistik.

- Knudsen, L. B. 1998: "The Danish Fertility Database", i: *Danish Medical Bulletin* 45: 221-325.
- Knudsen, L. B. & M. Murphy 1999: "Registers as a data source in studies of reproductive behaviour", i: *Research Report 12, Danish Center for Demographic Research*. Odense: SDU Odense University.
- Kohler, H-P., J. L. Rodgers & K. Christensen 1999: "Is fertility behavior in our genes? Findings from a Danish twin study", i: *Population and Development Review* 25: 253-288.
- Lesthaeghe, R. & D. Meekers 1986: "Value changes and the dimensions of familism in the European Community", i: *European Journal of Population* 2:225-268.
- Lesthaeghe, R. & G. Moors 1995: "Living arrangements and parenthood: Do values matter?", s. 217-50 i: R. de Moor (ed): *Values in Western societies*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Maynard R. A. (ed) 1997: *Kids having kids: Economic costs and social consequences of teen pregnancy*. Washington, DC: The Urban Institute.
- McLanahan, S. S. & L. Bumpass 1988: "Intergenerational consequences of family disruption", i: *American Journal of Sociology* 94, 130-152.
- McLanahan, S. S. 1999: "Father absence and the welfare of children", i: E. M. Hetherington (Ed.): *Coping with divorce, single parenting, and remarriage*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Murphy, M. 1999: "Is the relationship between fertility of parents and children really weak?" i: *Social Biology* 46(1-2):122-145.
- Murphy, M. & D. Wang 2002: "The impact of intergenerationally-transmitted fertility and nuptiality on population dynamics in contemporary populations", i: J. Rodgers og H-P. Kohler (eds.): *Biodemography of Human Reproduction and Fertility*. Boston: Kluwer Academic Publishers, pp. 209-228.
- Murphy, M. & Knudsen, L. B. 2002: "The intergenerational transmission of fertility in contemporary Denmark: the effects of number of siblings (full and half), birth order, and whether male or female", i: *Population Studies* 56:235-248.
- Murphy, M. & L. B. Knudsen 2005 (in print): "The relationship of parents', brothers' and sisters' fertility histories with the onset of childbearing in contemporary Denmark", i: Patrick Festy and Jean-Paul Sardon (eds): *A Demographer by Profession. A Homage to Gérard Calot: Special Edition of Population*
- Pearson, K., A. Lee & L. Bramley-Moore 1899: "Mathematical contributions to the theory of evolution. VI – genetic (reproductive) selection: inheritance of fertility in man, and of fecundity in thoroughbred racehorses", i: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* A192: 257-330.
- Rodgers J. L., D. C. Rowe & M. Buster 1999: "Nature, nurture, and first sexual intercourse in the USA: fitting behavioural genetic models to NLSY kinship data", i: *Journal of Biosocial Science* 31(1):29-41.
- Rosenblatt, P. C. & E. L. Skoogberg 1974: "Birth order in cross-cultural perspective", i: *Developmental Psychology* 10:48-54.
- Rowe, D. C. 1994: *The Limits of Family Influence: Genes, Experience, and Behavior*. New York: Guilford Press.
- Rowe, D. C. 1997: "Born to Rebel: Birth Order, Family Dynamics and Creative Lives (Book Review)", i: *Evolution and Human Behavior* 18:361-67.
- Schooler, C. 1977: "Birth order effects: not here, not now!", i: *Psychological Bulletin* 78:161-75.

- Sigle-Rushton, W. & S. McLanahan 2002: *Father Absence and Child Well-being: A Critical Review*. Tilgængelig på: <http://www-cpr.maxwell.syr.edu/moynihan-smeeding-conference/mclanahan-siglerushton.pdf>
- Stearns, S. C. 1992: *The Evolution of Life Histories*. Oxford: Oxford University Press.
- Sulloway, F. 1996: *Born to Rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. London, Little Brown and Co.
- Westoff, C. F. & N. B. Ryder 1977: *The Contraceptive Revolution*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Zimmer, B. G. & J. Fulton 1980: "Size of family, life chances, and reproductive behavior", i: *Journal of Marriage and the Family* 42: 657-670.